

Несмотря на жанровую обусловленность стабильности текстов, тем не менее, в разных регионах наблюдаются отличия. По причине локально-региональной вариативности достаточно сложной представляется задача исследования заговоров даже одного региона. Тем не менее, появление вариантов свидетельствует о том, что, несмотря на архаичность, заговорный жанр живой, подвижный и откликается на конкретику жизненных ситуаций.

ЛИТЕРАТУРА

1. Полесские заговоры (в записях 1970-1990 гг.) / сост., подготовка текстов и коммент. Т.А. Агапкиной [и др.]. – М. : Издательство “Индрик”, 2003. – 752 с.
2. Вяргеенка С.А. “На моры-акіяне, на востраве Буяне...” (лекавыя замовы Гомельшчыны): фальклорна-этнаграфічны зборнік / С.А. Вяргеенка; пад рэд. В.С. Новак; М-ва адукацыі РБ, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2009. – 220 с.
3. Топорков, А.Л. Порог / А.Л. Топорков // Славянская мифология. Энциклопедический словарь / науч. ред. В.Я. Петрухин [и др.]. – М. : Эллис Лак, 1995. – С. 318-319.
4. Шапарова, Н.С. Краткая энциклопедия славянской мифологии: Ок. 1000 статей / Н.С. Шапарова. – М. : ООО “Издательство АСТ”: ООО “Издательство Астрель”: ООО “Русские словари”, 2003. – 624 с.

УДК 130.1+130.2

Сидоренко Л.М.
(Київ, Україна)

ОБРАЗНА СИСТЕМА ЯК ЕМОЦІЙНА ОСНОВА РОМАНТИЗМУ

У статті розглядається образна система як духовна емоційна основа романтизму в контексті літератури та культури, аналізуються головні світоглядні положення романтизму і виділяються передумови, що послужили підґрунтям для виникнення цілісної системи духовно-практичного світосприйняття.

Ключові слова: романтизм, емоційна основа, духовність, цілісна особистість, образна система.

В статье рассматривается система образов как духовная эмоциональная основа романтизма в контексте литературы и культуры, анализируются главные мировоззренческие положения романтизма и выделяются предпосылки, послужившие основой для возникновения целостной системы духовно-практического мировосприятия.

Ключевые слова: романтизм, эмоциональная основа, духовность, целостная личность, образная система.

The article deals with images as a spiritual emotional basis of romanticism, in the context of literature and culture. It analyzes the main ideological position of romanticism and stand conditions that formed the basis for the emergence of an integrated system of spiritual and practical outlook.

Key words: *romanticism, emotional foundation, spirituality, holistic identity, imagery.*

Одним з найбільш духовних та найцікавіших періодів в історії світової культури вважається перша третина XVIII ст. – кінець XIX ст. Динамічний розвиток науки та економіки вплинув на політичні і соціальні процеси, дав новий поштовх розвитку літературі й мистецтву. Саме в цей час, коли йшов складний процес синтезу й боротьби різних ідейно-художніх напрямів, з'явився романтизм.

Романтизм (з французької *romantique*, позначає щось таємне, дивне, нереальне), який залишив в історії філософії цілу епоху (кінець XVIII – початок XIX ст.), на жаль, найчастіше розглядався тільки як літературно-культурний напрямок. «Романтизм має національну забарвленість, немає романтизму загального, а є німецький, французький, англійський романтизм – всюди різний», – зазначав В.М. Жирмунський [1: 65].

В Англії стали популярними такі поети-романтики, як Байрон, Шеллі, Вільям Купер та ін. Вони намагалися висловити ставлення до подій, які відбувалися в цей період та показати свій індивідуальний підхід до зображення окремої особи.

Французький романтизм був представлений Віктором Гюго, Александром Дюма, Жерменю де Сталь, Франсуа Рене де Шатобріанота ін. Їх твори, при відтворенні історичного минулого, наповнювались романтичним духом.

Серед російських романтиків можна відмітити Василя Жуковського Олександра Пушкіна, Михайла Лермонтова. В російській літературі відбувалося звільнення від класичних догм та утверджувалось нове значення поезії як самостійної структури, яка може проголошувати ідеали та погляди людини.

Українська література представлена такими митцями – романтиками, як Петро Гулак-Артемовський, Григорій Квітка-Основьяненко, Левко Боровиковський, Євген Гребінка, Амвросій Метлинський та ін. Український романтизм виник під впливом народної творчості, польської та російської літератури [2: 59].

Концепція особистості, висунута романтиками, не просто суттєво відрізнялася від концепції людини, висунутої теоретиками Просвітництва, а мала принципово нову позицію. Особистість у творах романтиків розвивається й усвідомлює себе в конфлікті і з Богом, і з суспільством, і з собою. Герой романтизму протестує проти суспільних умов, які обмежують його свободу, він – бунтар, революціонер або розбійник. Його душа, як правило, роздвоєна між світом реальності і світом мрій, а його доля найчастіше трагічна [3: 347].

Дуже часто романтики стилізували свої твори під народні. Для написання творів романтики користувалися фольклором як невичерпним джерелом тем, образів, сюжетів і мовних прийомів, але, користуючись усім цим запозиченим арсеналом художніх засобів, надавали йому у своїх творах принципово нових форм, нового звучання, нової інтерпретації.

Зацікавлення українських митців людиною, його духовним світом, сформувало вітчизняний романтичний світогляд. У суспільстві з'являються нові ідеї, які відповідали духовним потребам. До них належали ідеї, які пов'язані з історією, нацією, особистістю.

Саме в народній творчості, в якій проявлялася душа народу, його культурні традиції і відображалася специфіка українського світосприйняття, його головні національні риси. Першим, хто підняв тему народності у своїх творах був Сковорода, але більш ґрунтовно ця ідея була сформована в XIX ст. П.Д. Юркевичем.

Петро Дмитрович Юркевич (1827 – 1874) стверджував, що людина починає свій моральний розвиток з руху серця, з бажання кохати і бути коханою, зігрівати і зігріватися дружбою і взаємною повагою. («Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого»). Як і в Сковороди, у Юркевича символ «серце» багатозначний. Одне з його значень – серце як душевний стан людини. Це одночасно факт і свідомість, і чуттєва сфера, а також в виявленні духовності людини. «Загальний стан душі» неповторний і ідеальний [4: 86].

Отже, основу образної системи українського романтизму становлять образи психологічної семантики – засоби художнього відтворення душевного життя героя. Оскільки образи душевного світу людини виражають психологічний відгук її на події та явища, ця група образів-символів належить до сфери розкриття складного і багатогранного внутрішнього світу особистості.

Найуживанішим образом в українській романтичній літературі 20-60-х років XIX ст. був символ серця.

Термін «серце» має широке тлумачення, в ньому закодована певна культурна традиція. Це давньослов'янське слово, сучасна форма якого розвинулась з давньоруського *serdce*, яка виникла з праслов'янського *serdъse*, *serdъko*. Праслов'янське *serdъ* веде до індоєвропейського *kerdis* – серце, середина (як бачимо, з давніх часів серце пов'язувалось з центром). Споріднені з ним лит. *širdis*, гр. *kardia*, латиш. *širds*, давньопруське *seug*, вірм. *sirt*, давньогр. *sgide*, гот. *hairto*, нім. *herz*, англ. *Heart* [5: 586].

Для нас є істотним його трактування як образу чи символу з духовним навантаженням. У цьому контексті визначення терміна серце включає широкий спектр значень – від образу, що має емоційне забарвлення (наприклад, *серцевий* – належить до серця, *добрий*, *чутливий*; *сердечно* – щиро, від душі; *сердега* – той, кого жаліють, кому співчують; *серцевина* – середина стовбура, *сердити* – гнівити, *сердитися* – почувати гнів, *безсердечний* – нечутливий, *жорстокий*; *добросердність* – добрий, вболіваючий (*сердобольний*); *милосердя*, *милосердний*; *жарт*, *серцеїд*; *серцевідець* – (знавець людського серця); «серце це символ осереддя почуттів та переживань», до символу, що репрезентує внутрішній центр духовного життя людини: «... дух, душа; осереддя життєвих сил людини; сукупність відчуттів, думок та почуттів; помисел, думка» [6: 326].

У 40–60 роках XIX ст. образ серця домінував у творах М. Устияновича, М. Петренка, М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Гушалевича, Т. Шевченка, С. Гулака-Артемівського, П. Куліша.

Виражаючи ідеї властивої українському національному світогляду «філософії серця», образ серця в українській романтичній літературі є переважно символом, який спирається на емоційний бік та душевне життя людини: «Жаль серцю буде» (М. Шашкевич, вірш-діалог «Веснівка»), «Тільки туга коло серця, як гадюка, в'ється» (С.Руданський, «Пісня»).

В українській романтичній ліриці першої половини XIX ст. образ серця функціонує як символ духовності, людяності. Це насамперед образ чистого серця: «І серце чистеє подай!» (Т.Шевченко, послання «Полякам»), «Чисте серце, чиста совість» (Ю. Федькович, вірш-роздум «Лети, думо, де думаєш...»). Із узагальненим смисловим навантаженням образ часто виступає в художніх формулах біблійного походження введених в літературу Г. Сковородою: «Із глибини серця свого, рад би пісень добути» (Я.Головацький, вірш-роздум «Туга за родиною»), «Азбука гадок, чувства і подоби... З безодні серця на світ розвивати» (М. Устиянович, поминальний вірш «Згадка за Маркіяна Шашкевича во вічну его пам'ять»), «Серцем нелукавим» (Т.Шевченко, «Псалом 149»). Біблійна інтерпретація образу найбільш характерна для лірики Т. Шевченка, Ю. Федьковича, М. Устияновича, Я. Головацького.

Досить поширеними, особливо в ранній романтичній літературі 20–30 років XIX ст., є фольклорні засоби розкриття образу серця. Найперше це вживання його в ролі звертання, повтори, постійні епітети, ідіоматичні звороти.: «Там тобі, серце, там і зоставаться» (С. Писаревський, пісня «За Немань іду...»), «Болить серденько козаче» (А. Афанасьєв-Чужбинський, «Весна»), «Серце не прив'яжеш» (В.Забіла, вірш-оповідання «Сорока»).

Постійно високою активністю вживання характеризується в українській романтичній літературі образ-поняття душі.

Термін “душа” (англ. soul; лат. anima) використовується: для позначення внутрішнього світу людини; протилежна тілу, безсмертна істота, що залишається після смерті людини; безсмертна духовна істота, що має розум та волю; внутрішній психічний світ людини; місце знаходження волі; здібність співчувати [5: 54].

Давньогрецький філософ Аристотель в трактаті “Про душу” розглядає душу як причину та початок живого тіла, визначає душу сутністю, певним чином формою природного тіла, потенційно наділеного життям: “Душа є відоме здійснення та осмислення того, що має можливість здійснитися” [7: 32]. У теїстичних релігіях душа людини трактується як створений Богом, неповторний, безсмертний початок.

Ступінь вживання цього образу зростає в творах В. Забіли, М. Петренка, М. Шашкевича, Т. Шевченка – це один з головних образів-символів на позначення внутрішнього світу особистості. На цьому тлі вирізняються твори П. Куліша з посиленою увагою до образу душі, що зумовлено впливом поезії Т. Шевченка.

Душа, як і серце, є вмістилищем переживань, почуттів: «З печаллю душу одружило» О. Афанасьєв-Чужбинський, «Прощання» («Прощай, весела сторона!...»), «Душою у горі, в тумані загину» (М.Петренко, вірш-роздум «По небу блакитнім очима блукаю...»).

Образ душі в українських романтичних творах першої половини XIX ст. найчастіше включений до метафоричних конструкцій: «душу полум'я опалить» (О. Афанасьєв-Чужбинський, «Співачка»), «Тону там душею» (М. Петренко, «По небу блакитнім очима блукаю...»), «Плавле-тоне на тій річці душа одинока» (П.Куліш, вірш-роздум «Родина єдина»). Використовується також персоніфікація образу душі, пов'язана з біблійно-художньою традицією. Персоніфікований образ душі найчастіше використовує в своїх творах Т.Шевченко «Душа убога встала рано. Напряла мало та й лягла Одпочивать собі, небога» (вірш-оповідання «І тут, і всюди – скразь погано...»). Крім Т. Шевченка ху-

дожні засоби біблійного походження використовували П.Куліш, Ю.Федькович: «палить у печлі душі беззаконі» (П.Куліш, послання «До Данта»), «Твоїй душі чистій, добрій» (Ю.Федькович, послання «До Данила Млаки»).

Отже романтики утвердили в українській літературі не тільки нові жанри: баладу, історичну і ліро-епічну поему, думу й медитацію, трагедію й драму, громадянську й інтимну лірику, вони розширили проблематику літератури, посилили експресивність текстів за допомогою образної системи, дали поштовх розвитку художньої фантазії та мовних засобів, виступили на захист творчої особистості й усього народу. Заслуга романтизму – у відкритті народної поезії України, її минулого. Український романтизм відіграв величезну роль у дослідженні національної історії, а також в удосконаленні віршових форм та творення образів в поезії. Але найважливішою рисою та заслугою української романтики є, на думку Д. Чижевського, те, що «вона свідомо поставила собі завдання утворити «повну літературу», яка б могла задовольнити духовні потреби всіх кіл та шарів українського суспільства» [8: 115].

ЛІТЕРАТУРА

1. Жирмунский В. Немецкий романтизм и современная мистика / Виктор Жирмунский. – СПб. : Аксиома, Новатор, 1996. – 232 с. – (Памятники и история европейского романтизма).
2. Энциклопедический словарь: [сост. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А.] Романтизм. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. : в 41 т. – Т. 27 / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. – СПб., 1899. – 59–66 с.
3. Эстетика немецких романтиков / сост., пер., вступ. ст. и коммент. А. В. Михайлова. – М. : Искусство, 1986. – 736 с.
4. Юркевич П.Д. Философские произведения / Памфил Данилович Юркевич; [сост. и подгот. текста А.И. Абрамова, И.В. Борисовой; вступ. ст. и примеч. А.И. Абрамова]. – М.: Правда, 1990. – 669 с. – (Прилож. к журн. «Вопросы философии».)
5. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / [упоряд. Загнітко А. П.] – Донецьк: Вид. «Бао», 2008. – 704 с.
6. Миф и религия // Культурология. XX век: Энциклопедия. – СПб.: Университетская книга, 1998. – Т. 2. 447с.
7. Петрушенко В. Філософія : Навчальний посібник для вузів/ Віктор Петрушенко, – 4-те вид., перероб. і доп. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 503 с.
8. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Дмитро Чижевський. – Нью-Йорк, 1991. – 175 с.